

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ РОСЛИН ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМИ БІОБЕЗПЕКИ

**В.І. КУРИЛО, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,**

**І.В. ГИРЕНКО, В.В. КУРЗОВА, кандидати юридичних наук,
Національний університет
біоресурсів і природокористування України**

У світлі глобалізації проблеми біобезпеки визначено актуальні питання правового забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин як найважливішої складової біорізноманіття України. З огляду на тенденцію світового розвитку, накопичений національний і міжнародний досвід проаналізовано зміст і структуру поняття «збереження біологічного різноманіття» як юридичної категорії. Обґрунтовано необхідність удосконалення понятійного апарату і запропоновано шляхи удосконалення чинного законодавства України у цій сфері відносин.

Генетичні ресурси рослин, збереження біорізноманіття, біологічна безпека.

Сталий розвиток суспільства все більше стримується глобальними екологічними проблемами. Однією з головних і доленосних проблем, що знаходиться на сьогодні в центрі уваги всього світу, є невпинна втрата живої компоненти природи – біологічного різноманіття (далі – біорізноманіття), яка досягла майже критичної межі, що в 1000 разів перевищує історичну норму над природною еволюційної вибіркою [1]. Швидкість процесу скорочення біорізноманіття підриває саму основу життя на Землі і наближає її до глобальної екологічної катастрофи. Реальна загроза такої катастрофи сьогодні нависла над усім живим на планеті, що врешті-решт може призвести до фіналу еволюції *Homo sapiens*'у. Усвідомлення цінності біорізноманіття, як фундаментальної основи життя на Землі та добробуту людини, зумовлює необхідність збереження цієї дорогоцінної спадщини для нинішніх та прийдешніх поколінь. На вирішення цього складного питання людству, заради свого існування, залишається обмежений часовий інтервал, що закономірно потребує негайних радикальних дій і вжиття кардинальних заходів з боку усіх держав світу. Сучасні процеси глобалізації економіки, частково політики, способу життя

людей вимагають глобального, планетарного підходу у розв'язанні екологічних питань, які неможливо розглядати окремо, без урахування комплексного характеру еколого-економіко-соціальних проблем. Не буде перебільшенням твердження, що в силу чинників суб'єктивного характеру для України в умовах загострення екологічної кризи на фоні складної економічної ситуації і значних соціальних перетворень, проблема збереження біорізноманіття є значно актуальнішою, ніж для інших країн світу. Сьогодні посилення тенденції до втрати найціннішого природного дару вже становить загрозу національній безпеці держави. Таким чином, удосконалення і подальший розвиток чинної законодавчої бази в сфері збереження біорізноманіття у світлі глобалізації проблеми біобезпеки є однією з основних передумовою успішної реалізації державної стратегії сталого розвитку, що сформувалася на рубежі 2-го та 3-го тисячоліть, але вже не відповідає актуальним запитам українського суспільства у цій царині.

Метою статті є аналіз правових аспектів забезпечення біобезпеки на прикладі проблеми збереження генетичних ресурсів рослин; визначення неузгодженості понятійно-термінологічного апарату та можливих шляхів подальшого розвитку і вдосконалення нормативно-правового забезпечення збереження і використання генетичних ресурсів рослин.

Проблеми правового регулювання різних аспектів охорони і раціонального використання природних ресурсів репрезентовані у працях досить широкого кола вчених-правознавців, зокрема В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, А.П. Гетьмана, І.І. Каракаша, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, Ю.С. Шемшученка та ін. Разом із тим правові питання, що стосуються збереження генетичних ресурсів рослин у глобальному вимірі загальнопланетарних проблем стійкого розвитку, збереження біорізноманіття і біобезпеки ще не знайшли достатнього висвітлення у дослідженнях правознавців.

Визначення понятійного апарату у науково-правових дослідженнях має першочергове значення. З огляду на зазначене, уявляється необхідним, насамперед, з'ясування найважливіших й найістотніших ознак, що становлять основу структури і змісту базового поняття «збереження біорізноманіття», а також інших термінів і понять, які мають найважливіше та концептуальне значення для висвітлення суті досліджуваної проблематики. Адже, коли відправні поняття залишаються недостатньо зрозумілими, або неоднозначно тлумачаться, то юридичне визначення об'єкта правового регулювання може бути позбавлено будь-якого сенсу.

Передусім нагадаємо, що у 1926 р. академік В.І. Вернадський відзначив, що живі організми (рослини, тварини, гриби, мікроорганізми), включаючи людську популяцію, є центральною ланкою біосфери Землі, а різноманіття усього живого, вчений назвав «живою речовиною» біосфери [2]. Сьогодні поняття «біорізноманіття» в природоохоронному дискурсі отримало розширене багаторівневе тлумачення, що охоплюється безліччю різноманітних параметрів. Однак наявні у науковій літературі

визначення мають розмитий, напівінтуїтивний характер із суперечностями, часто-густо спричиненими його інтерпретацією залежно від кута зору, під яким дане явище розглядається. Відсутність єдиного уніфікованого підходу з боку спеціальних наук і наявність великої кількості концепцій ускладнює завдання пошуку єдиного практично прийнятного визначення поняття «біорізноманіття» як юридичної категорії. До того ж, у літературі навіть немає усталеного варіанта словосполучення «біологічне різноманіття», а використовуються терміни «біологічне», «біотичне» або «біорізноманіття». Проте, стосовно досліджуваного поняття, термін «біологічне» є некоректним, оскільки «біологія» – наука про життя (гр. *βίος* – життя, *logos* – наука). Звідси, біологічними є методи, дослідження, науковий інструментарій, лабораторії тощо. Таким чином, стосовно описаного явища правильним є термін «біорізноманіття», оскільки «біо» синонімічне поняттю «життя», словникове тлумачення якого означає вищу, порівняно з фізичною і хімічною форму існування матерії, що повністю узгоджується з феноменом біорізноманіття у найширшому розумінні життя в усіх його проявах [3; 4; 5; 6].

При з'ясуванні терміна «біотичне» виходимо із поняття «біота» (гр. *βιοτή* – життя), що використовується для узагальненого позначення сталої сукупності живих організмів, які населяють довільно вибрану територію, часто ізольовану біогеографічними бар'єрами в межах однорідної ділянки земної поверхні з відповідними умовами середовища. Наприклад, біота океанів, морів, скель, суші, лісів, боліт або певної територіально-адміністративної одиниці (держави, області, району тощо). Отже, за змістом «біотичне різноманіття» має просторово обмежене значення. Проте «біорізноманіття», відповідно до загальноприйнятої точки зору, розглядається як глобальний природний об'єкт для позначення багатства варіативності всіх форм живої природи, в основі якого лежить три основних, універсальних і відносно самостійних рівня структурно-функціональної організації живого: 1) організмівий, тобто без врахування зв'язків і взаємодії організму з іншими біотичними і абіотичними чинниками; 2) видово-популяційний (лат. *populatio* – населення), що становить цілісну і динамічну самовідновну сукупність особин одного виду або підвиду, які утворюють генетичну систему, зазвичай, географічно відособлену від інших популяцій даного виду; головні складові популяційного рівня – генетичне і ценотичне різноманіття; видове, міжвидове і міжпопуляційне різноманіття – загальна сукупність усіх особин у певній екосистемі, біогеоценозі у межах співтовариств, груп тощо, і, нарешті – 3) екосистемний – сукупність різноманіття екосистем, властивістю яких є структурна цілісність, функціональна єдність, динамічний саморозвиток, саморегуляція і адаптація. Кожна окрема екосистема – це відкрита багатокомпонентна система, не обмежена географічними межами, що складається з різноманіття усіх наземних, прісноводних, морських та ін. просторово обмежених середовищ існування живих організмів. Живі утворення екосистеми є ієрархічноорганізованими відкритими системами. Глобальною

загальнопланетною екосистемою є біосфера [3; 4; 5; 6; 7, с. 123–136; 8, с. 53; 9, с.173].

Оскільки природа, екосистеми, ландшафти не визнають адміністративних та політичних кордонів, біорізноманіття визнано глобальним (фр. *global* – загальний) об'єктом охорони. Глобальні проблеми – це сукупність соціоприродних проблем, які знаходяться в нерозривному взаємообумовленому зв'язку, стосуються всього людства і охоплюють всі сторони життя людей. Від їх вирішення залежить соціальний прогрес та збереження цивілізації. Кожна окрема або усі разом, глобальні проблеми є серйозним викликом людству [10, с. 23]. Збереження біорізноманіття є елементом структури всієї системи глобальних проблем і входить до глобальної концепції стратегії і тактики виживання людства. Як і будь-яка інша глобальна проблема, збереження біорізноманіття потребує цілеспрямованих і організованих дій всього людства у виробленні відповідних положень і комплексного їх вирішення.

Вперше термін «біологічне різноманіття» введений Стокгольмською декларацією з навколишнього середовища (Всесвітня Конференція ООН «Людина і навколишнє середовище», Стокгольм, 1972 р.) [11], яка проголосила збереження біорізноманіття глобальною проблемою загальнопланетарного масштабу і засвідчила, що її вирішення потребує стримування соціально-економічного розвитку. Такий підхід відображало введене тоді поняття «екорозвиток», проявом якого стало те, що перші міжнародні і національні заходи були спрямовані переважно на охорону і збереження окремих компонентів живої природи – в основному цінних у комерційному значенні, проте збереження інших видів флори і фауни до уваги не бралось, не приділялася увага і взаємопов'язаності складових екосистем. Те, що такий підхід не вирішує проблеми втрати біорізноманіття, а подальший розвиток цим шляхом веде у глухий кут, стало зрозуміло лише наприкінці 70-х рр. минулого століття. Відтоді виникла потреба зміни прийнятої парадигми суспільного розвитку, в основі якої було споживацьке і безвідповідальне ставлення до природи. Перша офіційна згадка про еколого-збалансований розвиток без руйнування довкілля міститься у Всесвітній стратегії охорони природи (1980 р.) (далі – ВСОП), яка проголосила збереження біорізноманіття одним із невідкладних завдань, що має забезпечуватися шляхом підтримання екологічних процесів, збереження генетичного різноманіття та сталого використання видів і екосистем [12, с. 19–35].

Проблема збереження біорізноманіття тісно пов'язана з правом людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля, продовольчою і економічною безпекою, що цілком відповідає принципу «ноосфери», запропонованому В.І. Вернадським, суть якого полягає у гармонійному розвитку системи «природа-господарство-населення» [13, с. 139], який деякою мірою став основою для пошуків шляхів сталого розвитку людства (англ. *sustainable development* – розвиток, що підтримується; *sustain* – опора, підтримувати, витримувати; рос. – устойчивое развитие) [10, с. 56, 57]. В основі ідеї сталого розвитку, сформульованої у 1983 р., лежить стратегія взаємодії природи і суспільства на засадах економічно,

соціально та екологічно збалансованого розвитку, яка полягає у прагненні задовольнити потреби людей сьогодні і в майбутньому [14, с. 50–51]. Ця надзвичайно складна і всеосяжна проблема була піднята ООН на найвищій щаблі міжнародної взаємодії. Досягнення збалансованого розвитку у справі збереження біорізноманіття стало однією з найбільш актуальних і невідкладних проблем людства, яка перетворилася у найважливішу складову внутрішньої і зовнішньої політики багатьох держав світу.

Принципи ВСОП були впроваджені Європейською економічною комісією в Декларації про збереження флори, фауни та середовищ їх існування (1988 р.) [15]. Друга редакція ВСОП «Турбота про планету Земля – стратегія сталого життя» (1991 р.) [16, с. 8–11] підкреслила, що розвиток повинен базуватися на збереженні живої природи, захисті структури, функцій та різноманіття природних систем, від яких залежать біологічні види. Для цього необхідно зберігати біорізноманіття та забезпечувати стале використання поновлюваних ресурсів [10, с. 55].

Офіційно, як пріоритетний напрям у справі всього людства, проблему збереження біорізноманіття в усій сукупності в глобальному, національному і регіональному масштабах, оголошено на Всесвітній Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 р., Самміт «Планета Земля») [17, с. 687–692] (далі – Конференція Ріо). Найважливішим досягненням форуму стало усвідомлення взаємозв'язку між економічними та екологічними проблемами, а також необхідність взаємоузгодження економічної, екологічної, соціальної складових сталого розвитку, який розглядається з позиції забезпечення сталості власного внутрішнього розвитку і збалансованості його трьох внутрішніх складових. Екологічна складова розвитку спрямовується на збереження цілісності біологічних та фізичних природних систем [10, с. 58].

Конференція Ріо прийняла п'ять документів, серед яких – Конвенція про збереження біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 р.) (далі – КЗБР), ратифікована Україною в 1994 р. [18]. Вона засвідчила біорізноманіття як основу еволюції і функціонування систем біосфери і сталого забезпечення потреб населення Землі. Зазначена Конвенція описує біорізноманіття як мінливість живих організмів усіх джерел, включаючи серед іншого, наземні, морські, гірські, водні та ін. екосистеми і комплекси, частиною яких вони є. Це поняття включає різноманіття у межах виду, міжвидове, екосистемне (ст. 2). У цьому визначенні підкреслюється значення усіх без винятку живих організмів, незалежно від їх користі для потреб людства і екосистем, як необхідної компоненти збереження живої природи. При цьому, КЗБР регулює не лише питання збереження видів флори та фауни, а й охоплює збереження та збалансоване використання біоресурсів.

Інші документи: Декларація «Про екологічний та економічний розвиток», Концепція сталого розвитку людства на ХХІ ст., Програма дій «Порядок денний ХХІ ст.», Заява «Про принципи управління, захисту і постійного розвитку всіх видів лісів» та Рамкова Конвенція «Про зміну

клімату», прямо не стосуються проблеми збереження біорізноманіття, але водночас відіграють важливу роль у вирішенні цієї справи шляхом комплексного підходу, у поєднанні з іншими глобальними проблемами сталого розвитку, подоланням бідності, голоду, еколого-безпечним використанням біотехнологій, зміною клімату тощо.

Так, починаючи з 90-х років минулого століття поняття «біорізноманіття», як складне і комплексне явище, набуло політичного значення і, як юридична категорія, отримало багатопланове і масштабне поширення у міжнародних і національних документах, у сприйнятті його не як окремих ланок природи або сукупності природних чинників, а у взаємодії різних компонентів єдиної екосистеми в глобальному масштабі на трьох основних рівнях організації живого (видового, міжвидового і екосистемного). Механізмом впровадження КЗБР на Європейському континенті стала Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р., Софія, Болгарія) [19] (далі – Всеєвропейська стратегія). На основі цих базових документів, з метою реалізації політики збереження біорізноманіття в Україні розроблена і схвалена Концепція збереження біологічного різноманіття України (12 травня 1997 р.) [20], структура і зміст якої, в цілому, відповідають нормам Всеєвропейської стратегії. На основі цієї Концепції розроблено і прийнято Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000–2015 рр. [21]. Разом з тим, слід зауважити, що визначення поняття «біорізноманіття» в чинному законодавстві України не є бездоганним. Зокрема, має місце вживання одночасно двох термінів: «біологічне» і «біотичне». Так, в Концепції збереження біорізноманіття для позначення цього явища вживається термін «біологічне», що означає різноманіття всіх живих організмів разом із середовищами їх існування в стані природної волі чи у неволі або напіввільних умовах, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, що постійно чи тимчасово населяють територіальне море, континентальний шельф та виключну (морську) економічну зону України, що за змістом відповідає поняттю «біотичне різноманіття». А ось, у Загальнодержавній програмі формування національної екологічної мережі на 2000–2015 рр., обидва терміни «біологічне» і «біотичне» вживаються рівнозначно, а саме: «біологічне (біотичне) різноманіття», що означає сукупність усіх живих організмів, їх угруповань та екосистем у межах території України і т.д. Якщо розглядати біорізноманіття в межах певної території, зокрема України, то вживання терміна «біотичне» цілком виправдане. Водночас у цьому ж Законі надається ще одне визначення біорізноманіття, для позначення якого вживається термін «біологічне» у найширшому його розумінні. Проте виникає цілком закономірне питання – чому до складу біорізноманіття законодавець не відносить різноманіття екосистем?

Разом із тим ретельний аналіз юридичної і спеціальної літератури свідчить, що термін «біологічне різноманіття» у чинному законодавстві вживається некоректно, а визначення самого поняття не тільки не узгоджується з міжнародними документами, а й не відповідає його розумінню з наукової точки зору. На нашу думку, для визначення поняття

«біорізноманіття», як об'єкта правової охорони, принаймні, мають використовуватися два підходи – організмівий і структурно-функціональний, що характеризують його як двохкомпонентну систему, яка складається з різноманіття рослин і тварин, на різних рівнях їх організації, основними з яких є популяційний, видовий, ценотичний, генетичний і екосистемний.

Правове регулювання збереження біорізноманіття належить до окремої предметної сфери охорони довкілля, що передбачає інтегрований і комплексний підхід. У вузькому значенні до предметних сфер збереження біорізноманіття належать відносини з правового регулювання сталого використання, збереження, підтримання і відновлення біологічних видів на всіх рівнях їх існування, як від окремих особин і груп разом, із середовищем їх існування в межах певної території, так і самих екосистем, у т.ч. глобальної екосистеми. При цьому пріоритет має збереження біорізноманіття на екосистемному рівні, тобто всієї сукупності екосистем, у т.ч. глобальної екосистеми.

У широкому розумінні категорія «збереження біорізноманіття» за своєю природою не є суто науковим поняттям, оскільки охоплює всі соціальні, економічні, екологічні і, навіть, політичні аспекти життя. А тому, основним завданням у питанні збереження біорізноманіття має бути стаке використання і збереження позитивного потенціалу різноманіття біологічних видів шляхом оптимального поєднання соціальних і економічних можливостей на національному та регіональному рівнях.

Окресливши межі застосування поняття «біорізноманіття», доцільно перейти до з'ясування поняття «біологічні ресурси» (далі – біоресурси) для розуміння того, які саме відносини повинні регулюватися нормами права, оскільки проста констатація того факту, що біорізноманіття є різноманітним не може стовідсотково влаштувати визначення цього поняття у сенсі об'єкту правової охорони. Так, розкриваючи основні ознаки, за якими відрізняють біоресурси, насамперед виходимо з того, що це будь-які біологічні об'єкти живої природи, які є різновидом природних ресурсів. При цьому поняття «біоресурси» має більш вузьке значення, ніж поняття «біорізноманіття», оскільки: по-перше, біоресурси є лише живою складовою екосистем, тобто не мають зв'язку з неживим компонентом, а отже розглядаються відокремлено від середовища їх існування; по-друге, практично, якісно невідновлювальні (втрата будь-якого виду, тим більш, екосистемної групи, безповоротна), але відновлювальні кількісно (через розмноження); по-третє, мають фактичну або потенційну цінність для людства (економічну, рекреаційну, культурно-освітню, оздоровчу тощо), оскільки є джерелом (передумовою) необхідних людству матеріальних та духовних благ і, на відміну від біорізноманіття, яке не є ринковим товаром, залучені у процес господарської діяльності людини в якості лісових, мисливських, рослинних, рибних та ін. ресурсів.

Найважливішою складовою біоресурсів є генетичні ресурси, тобто генетичний матеріал рослинного і тваринного походження, який містить функціональні одиниці спадковості і має фактичну або потенційну цінність [22]. Термін «генетичний» означає мінливість ДНК (генів на різних рівнях

між окремими видами, всередині видів і популяцій, між популяціями тощо); термін «ресурси» стосується використання генетичної мінливості, як потенційної цінності для людства.

У даному дослідженні доречно зупинитися на проблемі збереження генетичних ресурсів рослин (далі – ГРР), як найважливішій складовій глобальної проблеми збереження біорізноманіття. Важливість розгляду правових аспектів зазначеної проблематики пояснюється тим, що рослинний світ є автотрофною складовою біосфери і відіграє першочергову роль у сталому функціонуванні екосистем. До того ж ГРР є одним з ключових ресурсів, який використовується людиною, що мають вирішальну роль в удосконаленні та задоволенні широкого кола багатогранних, постійно зростаючих життєвих потреб людства. Збір, збереження та ефективне використання ГРР є однією з основ вирішення нагальних проблем сталого розвитку кожної країни і світу в цілому, що включає забезпечення національної та глобальної продовольчої, енергетичної і екологічної безпеки, підвищення економічної і соціальної стабільності, добробуту і охорони здоров'я населення. Про важливість значення ГРР для світового співтовариства, свідчать положення Конвенції про біорізноманіття (п. g ст.8, ст.19).

Оскільки жодна країна у світі не може бути самозабезпечена рослинним різноманіттям, то екологічно збалансоване використання і збереження ГРР, як і біорізноманіття в цілому, вирішується на національному і на міжнародному рівнях, що передбачає низку природоохоронних заходів, у т.ч. із забезпечення необхідного рівня біобезпеки, які мають базуватися на дотриманні принципів «обережності» і «запобігання шкоди» при поводженні з генетично модифікованими організмами (далі – ГМО), котрі є продуктами біотехнології; справедливого розподілу вигод при використанні і збереженні генетичних ресурсів; збереження ГРР «*ex situ*» в банках генетичних ресурсів як зразків генофонду [23, с. 15–39].

Зокрема, з метою забезпечення еколого-збалансованого збереження біорізноманіття, заходи забезпечення біобезпеки при поводженні з ГМО (контроль, оцінка ризику, відстеження, моніторинг, маркування, транскордонний рух, справедливий розподіл вигод від використання генетичних ресурсів щодо доступу до них у третіх країнах в т.ч. від генетичної модифікації) інтегруються в екосистемний підхід, прийнятий Конвенцією про біорізноманіття.

Що стосується доступу до генетичних ресурсів, застосовується принцип, згідно з яким кожна держава володіє суверенним правом на експлуатацію своїх власних ресурсів відповідно до своєї власної екологічної політики. Право визначати доступ до ген-ресурсів належить національним урядам, хоча водночас сторони повинні прагнути створювати умови для полегшення доступу до ген-ресурсів в цілях екологічно безпечного використання іншими сторонами. Доступ, у разі його надання, забезпечується на взаємно-погоджених умовах на основі попередньої обґрунтованої згоди сторони, яка надає генетичні ресурси, і

на основі спільного отримання вигод (ст. 15 Конвенції про біорізноманіття).

На збереження й ефективне використання ГРР із максимальною користю для кожної країни і для світової спільноти в цілому, спрямовані Глобальний план дій з мобілізації та збереження генетичних ресурсів рослин (Лейпциг, Німеччина, 1996 р.) [24], в реалізації якого Україна бере участь, а також міжнародна Угода про генетичні ресурси рослин для виробництва продовольства та сільського господарства (2004 р.) [25] (далі – ГРРПСГ), положення якої узгоджуються з Конвенцією про біорізноманіття (ст. 6, 7, 8). Реалізацію зазначених програмних документів покладено на Систему генетичних ресурсів рослин України [26], до сфери діяльності якої належить проведення науково-дослідних робіт із збереження та мобілізації ГР-культурних рослин у межах державної програми «Генетичні ресурси рослин» (1993 р.), в результаті виконання якої сформований Національний ген-банк рослин і створено Національне сховище насіння зразків генофонду рослин. Однак дивує те, що Україна досі не приєдналася до Угоди ГРРПСГ, хоча ратифікувала аналогічну угоду СНД «Про співробітництво в сфері збереження і використання генетичних ресурсів культурних рослин» (10 лютого 2000 р.) [27]. Справа у тому, що приєднання до Угоди ГРРПСГ має для України низку істотних переваг, зокрема, це: доступ до великої кількості зразків ГРР; можливість отримання фінансової і науково-технічної допомоги; включення у систему вільного обміну інформацією про ГРР тощо. Особливе значення Угоди ГРРПСГ полягає у тому, що її положення включають природоохоронні заходи з надійного збереження ГРР в ген-банках «*in situ*», що бажано здійснювати у кожній країні світу, з метою підвищення ефективності сталого використання ГРР у програмах з селекції, біотехнології, генетики, захисту рослин тощо. До того ж, Угода ГРРПСГ має за мету збереження ген-ресурсів не тільки культурних, а й дикорослих і ботанічних видів рослин, при чому не тільки «*in situ*», а й «*ex situ*», тобто на землі, як на територіях, що охороняються, так і на інших землях, не позначених як захищені території. Дикі родичі культурних рослин є джерелом цінних генів, спадкова основа важливих ознак яких є невичерпною скарбницею, зокрема, методами генної інженерії ці гени можуть додати їх культурним родичам цінні, необхідні для вирішення проблем в майбутньому властивості, такі як адаптація до мінливих кліматичних умов, стійкість до спалахів захворювань, шкідників тощо [28; 29]. Важливість Угоди ГРРПСГ полягає ще й у тому, що вона встановлює глобальну багатосторонню систему спільного використання ген-матеріалу, який знаходяться під управлінням і контролем договірної сторони та в суспільному надбанні. Зазначені ж цілі досягаються шляхом встановлення тісного зв'язку між Угодою ГРРПСГ, Продовольчою та сільськогосподарською програмою ООН (ФАО) і Конвенцією про біорізноманіття.

Таким чином, оскільки Україна як член світового товариства зобов'язана зберегти свій власний генофонд рослин, як унікальну частину світового генофонду, за що несе персональну відповідальність, то приєднання до Угоди ГРРПСГ є вельми важливим для України. Однією із

складових приєднання до цієї Угоди має стати розроблення і прийняття національного закону про ГРР. При цьому за основу можна взяти положення Модельного Закону СНГ «Про збереження генетичних ресурсів культурних рослин і їх раціональне використання» (2009 р.) [30], ухваленого з метою забезпечення продовольчої, екологічної і біоресурсної безпеки держави, суміжних країн і світу в цілому, а також з метою зниження рівня голоду і убогості і підвищення добробуту народів. Адже, Модельний Закон, на відміну від Угоди ГРРПСГ, містить більш широке тлумачення поняття «генетичні ресурси рослин», яке включає зокрема особливий ген-матеріал (мутанти, гібриди, маркіровані лінії, рослинні форми, створені методами біотехнології) (ст. 4). Зокрема, відповідне поняття, визначене в Угоді ГРРПСГ, не позбавлено певних вад. Основним його недоліком є обмежена цінність об'єкту регулювання (ГРР) в діяльному аспекті виключно щодо виробництва продовольства і ведення сільського господарства (далі – с/г). Проте, Модельний Закон визначає цінність ГРР й для іншої діяльності.

Повертаючись до питання необхідності приєднання України до Угоди ГРРПСГ, слід зауважати, що зазначена Угода є єдиною правовою підставою для отримання доступу до міжнародного генфонду рослин, який зберігається у Міжнародному сховищі, створеному на випадок глобальних катаклізм в умовах довічної мерзлоти (о. Свальбард, арх. Шпіцберген). Всі країни світу, у т.ч. Україна, докладають зусиль для наповнення його найбільш цінними зразками національних колекцій ГРР. Значення мають усі категорії генофонду, у т.ч. і трансгенні форми, які у сучасну епоху, об'єктивно, стають особливою, все більш численною категорією генофонду. Загалом, цей напрямок біотехнології є потужним шляхом забезпечення людства продовольством та ін. с/г продукцією, цінним фармацевтичним матеріалом, ліками; дослідження в цій сфері можуть дати потужні кошти для забезпечення сталого розвитку с/г, лісівництва, харчової промисловості, що може позитивно вплинути на національну економіку. Це також перспективи вирощування нових біоенергетичних культур (очерету, верби, рапсу та ін.) для виробництва етанолу, біопалива, що сприятиме забезпеченню енергетичної незалежності країни; широко використовуються біотехнології і для боротьби із забрудненням навколишнього середовища, зокрема значні перспективи в майбутньому мають дослідження у напрямку вдосконалення ГМ- рослин на предмет усунення негативних наслідків їх впливу на стале біорізноманіття. Хоча, безсумнівно, контроль за впливом ГМО на біологічні об'єкти довкілля, необхідний, оскільки культивування трансгенних рослин досі є надзвичайно дискусійною з питань можливого їх негативного впливу на живу природу і здоров'я людини. Існує думка, що неконтрольоване вивільнення ГМО і їх перезапилення з дикими родичами несе загрозу «генетичного забруднення», внаслідок якого зростає вразливість агро- і біо- фіторізноманіття шкідниками, хворобами, погодними і кліматичними чинниками, небезпека генетичної однорідності та звуження видового різноманіття і, як наслідок, суттєва втрата генофонду, що може викликати істотний дисбаланс у біоценозах [31, с.

363–389]. Разом з тим, вплив ГМО на функціонування екосистем є найбільш ймовірним, всебічно ж дослідити його і вичленити вплив певного фактору на все різноманіття взаємозв'язків абіотичних і біотичних факторів в агро- і екосистемах є завданням надзвичайної складності [32, с. 20–24, 29–42]. У цьому зв'язку, викликає занепокоєння той факт, що в Європі вже зафіксовані реальні випадки вивільнення ГМО у довкілля або свідомо, або випадково через посередництво проддопомоги. Тож, доки всебічна дія ГМО на біологічні об'єкти довкілля досконало не досліджена, потенційний ризик втрати генофонду існує. Для позначення втрати окремих генів і комбінацій генів введено термін «генетична ерозія» [27], що означає втрату викликану антропогенною діяльністю генетичного різноманіття, у т.ч. біотехнологічною та генно-інженерною. Традиційні зусилля по боротьбі з генетичною ерозією, полягають у збереженні ГРР «*ex situ*».

Необхідною умовою збереження біорізноманіття є також забезпечення високого рівня біобезпеки, що передбачає дотримання принципу «обережності», який потребує застосування відповідних заходів при вирощуванні і культивуванні ГМ-рослин. Цей принцип є одним з найважливіших у процесі запобігання шкоди довкіллю при поводженні з ГМО або максимального обмеження можливого несприятливого впливу ГМО на природне середовище ще до того, як вона буде завдана. Вперше про те, що практичне використання ГМО в господарських цілях має базуватися на принципі обережності, було наголошено у п. 15 Декларації Ріо (1992 р.) [33, с. 687–692]. А в Програмі дій «Порядок денний на XXI ст.» (1992 р.) [34] визначено механізми еколого-безпечного використання біотехнологій і передачі екологічно чистих технологій з метою збереження біологічних об'єктів довкілля. Водночас, у гл. 16 зазначеного Порядку зазначається, що «світ може лише виграти від біотехнології, якщо вона застосовуватиметься у безпечних умовах». Таким чином, цим міжнародно-правовим актом, поряд з важливістю принципу забезпечення біобезпеки в галузі дослідження, розвитку та застосування біотехнології, засвідчується й користь біотехнологій. У наступних міжнародних документах, що прийняті у розвиток Конференції Ріо, проблеми збереження біорізноманіття і забезпечення біобезпеки при використанні біотехнологій визначаються домінантними цілями в реалізації концепції сталого розвитку. Зокрема, Програма дій «Ріо+5» і «Порядок денний на XXI ст.» (1997 р.); Всесвітній Саміт і Декларація тисячоліття (2000 р.); Всесвітній Саміт «Ріо+10», ЦРТ XXI ст., Декларація зі сталого розвитку Ріо+10 та План виконання рішень (2002 р.) [35, с. 2–3; 36, с. 6, 14, 81; 37, с. 45; 38] наголошують, що дотримання принципу «запобігання шкоди» і справедливий розподіл вигід при використанні ген-ресурсів, є основними засобами збалансованого використання біорізноманіття.

Єдиним всеосяжним міжнародно-правовим документом, що регулює відносини в сфері ГМО з метою захисту біологічних об'єктів від можливих шкідливих чинників генетичних модифікацій є Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біорізноманіття (29 січня 2000 р.) (далі – Протокол), ратифікований Україною 12 вересня 2002 р. [39]. Він охоплює

всі аспекти, пов'язані з використанням ГМО, у т.ч. цілеспрямоване їх вивільнення у довкілля. Протокол визначає правила застосування процедур попередньої обґрунтованої згоди, ідентифікації, експертизи, обробки, інформування тощо. Істотне значення має положення про юридичні наслідки поведінки, яке базується на принципі «обережності», який слугує підставою для накладення заборони на ввезення ГМО за умов недостовірних даних щодо оцінки ризику, наукової невизначеності шкідливих наслідків запропонованої діяльності на природне середовище, а також із нестачею відповідних наукових інформаційних даних, що стосуються масштабів можливого несприятливого впливу ГМО на збереження і стале використання біорізноманіття в країні імпорту (ст. 11). Отже, якщо вивільнення ГМО у навколишнє середовище, ймовірно може завдати шкоди природі, але вона не повністю доведена, то така діяльність може бути заборонена. Разом з тим, Світова Організація Торгівлі (далі – СОТ) не поділяє цей принцип і дозволяє своїм членам обмежувальні заходи тільки у випадку наукового підтвердження ризиків [40]. Певним чином, зазначенні питання висвітлено в Четвертому щорічному дослідженні з імплементації і застосування екологічного права ЄС (2003 р.) [41].

Важливим інструментом Конвенції про біорізноманіття є Нагойський протокол про доступ до генетичних ресурсів (29 жовтня 2010 р.) [22], який встановлює міжнародно-правовий механізм справедливого розподілу вигод при використанні ген-ресурсів у випадку надання необхідного доступу до них (ст. 10), сприяючи тим самим збереженню біорізноманіття і сталому використанню його компонентів в національному і глобальному масштабі. Нагойсько-Куала-Лумпурський додатковий протокол про відповідальність і відшкодування до Картахенського протоколу (29 жовтня 2010 р.) [42] спрямований на сприяння збереженню й сталому використанню біорізноманіття шляхом впровадження міжнародних правил та процедур щодо відповідальності та відшкодування за шкоду, заподіяну біорізноманіттю від ГМО.

Безпосереднє відношення до питання біобезпеки щодо ген-ресурсів мають угоди СОТ «Про технічні бар'єри в торгівлі», «Про санітарні та фітосанітарні заходи» і Міжнародна конвенція про захист рослин (МКЗР) [43], що захищають здоров'я рослин на основі процедур оцінки та управління ризиками, пов'язаними з рослинними шкідниками. Будь-які ГМО, що можуть розглядатися як рослинні шкідники, підпадають під дію цих міжнародних документів. Зазначені угоди призначені для спільних заходів і взаємодоповнюють одна одну. Поліпшення координації різних міжнародних режимів може значно зміцнити ситуацію, допомагаючи при цьому уникнути можливих конфліктів та узгодити законні інтереси держав в сфері збереження біорізноманіття, забезпечення біобезпеки, сталого розвитку біотехнологій, міжнародної торгівлі та інших галузей.

Україна, приєднавшись майже до всіх міжнародних угод з питань біобезпеки та збереження біорізноманіття, на законодавчому рівні визначила проблему збереження біорізноманіття одним з найважливіших завдань природоохоронної діяльності держави. Серед загроз

національним інтересам і національній безпеці, Законом України «Про основи національної безпеки» [44] визначено неконтрольоване ввезення в Україну трансгенних рослин та екологічно необґрунтоване їх використання, посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема ГМО та біотехнологій. Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. [45] (далі – Про ГМО) регламентує принцип пріоритету збереження охорони навколишнього природного середовища у порівнянні з отриманням економічних переваг від застосування ГМО. Цей принцип є основою державної політики нашої держави в галузі поводження з ГМО, що вимагає дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки. Положення Закону Про ГМО містять заборону застосування ГМО на території країни без державної реєстрації, за винятком випадків, коли ця продукція використовується з метою державної апробації (випробування). Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки, затверджений розпорядженням КМУ № 577-р від 25 травня 2011р. [46], передбачає створення правової та організаційної основи державного регулювання і контролю у сфері поводження з ГМО та генетично-інженерної діяльності, з урахуванням вимог Картахенського протоколу.

Однак, загалом позитивно оцінюючи фактичний стан ефективності правового регулювання збереження біорізноманіття в Україні у контексті сталого розвитку слід зазначити, що питанням збереження біорізноманіття та еколого-збалансованого використання біоресурсів приділяється недостатньо уваги. Зокрема, відповідно до положень Закону Про ГМО та Національного плану дій з охорони довкілля на 2011–2015 рр., заходи з проведення контролю у сфері поводження з ГМО покладено на п'ять різних центральних органів державної влади. Єдиного ж органу, який здійснював би координацію діяльності в цій сфері, відповідального за дотриманням норм біобезпеки при поводженні з ГМО, досі не створено, а повноваження Міністерства екології та природних ресурсів України не виправдано звужені; при цьому відповідальність між різними структурами розподілена так, що неможливо реально контролювати порушення законодавства в цій сфері. У результаті такої безконтрольності, проявами порушення біобезпеки є несанкціоноване вирощування ГМ-культур, а також нехтування правилами дотримання біобезпеки при поводженні з ГМО. Проявом неефективності відповідного законодавства з біобезпеки стало те, що за неофіційними даними в Україні вже у значних масштабах несанкціоновано вирощуються і розповсюджуються ГМ-культури, при цьому площа під ними зростає, що несе в собі ризик можливого вивільнення генетичного матеріалу у навколишнє середовище, а тому і загрозу поступової втрати продовольчої, а також біологічної та генетичної безпеки країни [47]. Підтвердженням цьому є те, що у серпні 2011 р. інспектори відділу державного метрологічного нагляду ДП «Волиньстандартметрологія» у трьох зразках насіння ріпаку продовольчого, на території Волинської

області, виявили наявність ГМО [48]; Київська регіональна митниця 26 жовтня 2012 р. затримала 20 тонн продукції з вмістом ГМО [49]. Можна продовжувати список, про що існують документальні докази.

Проте, українська система заходів біобезпеки при поводженні з ГМО щодо біологічних об'єктів довілля є недосконалою і майже неефективною, оскільки реалізація Закону Про ГМО з цього питання належним чином не забезпечується. До теперішнього часу не прийнята Національна програма збереження біологічного різноманіття; не приєдналась Україна і до Міжнародної угоди з генетичних ресурсів рослин для продовольства та сільського господарства. До того ж, учинному законодавстві не прописано порядок державного моніторингу на виявлення ГМО у дикій природі; не визначено частоту лабораторного контролю на ідентифікацію наявності ГМО в природному середовищі; за відсутністю офіційних досліджень з оцінки ризику і стратегії моніторингу на виявлення генетичного забруднення агро- і екосистем, існує велика невизначеність щодо наявності ГМО у відкритих екосистемах. Все це унеможливорює оцінку масштабів несанкціонованого вирощування ГМ-культур в Україні, що значно ускладнює визначення ступеню їх негативного впливу на навколишнє середовище. За умови бездіяльності центральних органів виконавчої влади існує пряма загроза національній безпеці держави, адже «гарантування неможливості проникнення на територію України ГМО є лише ілюзією, що може призвести до непередбачуваних наслідків» [50].

Щодо правових аспектів сталого розвитку біотехнологій, сприятливого для збереження біорізноманіття, з урахуванням соціальних і економічних потреб країни, то тут взагалі існує велика невизначеність, оскільки досі не створено відповідної нормативно-правової бази, яка б максимально відображала потреби людей у правовому захисті їхніх інтересів. Тому ця проблема потребує подальшого, ґрунтовного вивчення та дослідження.

Є й економічні заперечення, зокрема перехід на трансгенні культури може привести до залежності національної економіки від транснаціональних компаній (далі – ТНК), що володіють біотехнологіями і контролюють понад 40 % світового ринку насіння [51, с. 23, 38–40]. Слід також замислитися і над тим, що дослідження в галузі біобезпеки ГМ-рослин проводяться в основному у розвинених країнах і мають дуже вузьку сферу, у зв'язку з чим виникає питання, наскільки корисними будуть такі дослідження в стратегії управління ризиками для України.

У зв'язку із запровадженням в Україні системи обов'язкового контролю за вмістом ГМ-компонентів у рослинній сировині, особливої гостроти набула проблема повноцінного наукового забезпечення умов для здійснення такого контролю. Це питання не може бути вирішене без створення референтної лабораторії з питань випробувань ГМО, яка б виконувала тестування і оцінку методів виявлення ГМ-компонентів, включаючи відбір зразків та ідентифікацію випадків їх поширення у довіллі. Кабінет Міністрів України 10 жовтня 2012 р. прийняв розпорядження «Про визначення наукової установи, уповноваженої на

виконання функцій науково-методологічного центру з питань випробувань генетично модифікованих організмів» [52], однак цей документ не регламентує порядок оцінки природного стану екосистем на наявність генетичного забруднення.

Вирішення проблеми збереження біорізноманіття передбачає досягнення оптимальних умов ефективного і еколого-збалансованого з потребами населення використання біоресурсів, насамперед, фітогеннофонду. Це, відповідно, потребує створення дієвої моделі правового регулювання і впровадження ефективних заходів біобезпеки стосовно біологічних об'єктів довкілля, водночас із забезпеченням ефективного розвитку біотехнологій, беручи до уваги політичні та економічні інтереси держави з урахуванням соціально-економічних і культурних умов та типу ринкової економіки в країні, а також бажання громадян щодо політики впровадження сучасної біотехнології.

Разом із тим біотехнологія потрібна лише тоді, коли вона використовується за правильних умов, в потрібному місці і в потрібний час. Якщо ж хоч б одна з цих умов належним чином не забезпечується, то використання продуктів біотехнологій створюватиме загрозу для біорізноманіття і здоров'я населення, а відтак і сталий розвиток біотехнології у сфері природокористування, навряд чи можливо досягнути.

Викладене вище дало нам підстави дійти висновку, що для посилення збереження та підвищення ефективності використання біорізноманіття, гостро стоять такі нагальні питання:

– по-перше, приєднання України до Міжнародної угоди з генетичних ресурсів рослин для продовольства та сільського господарства, і, відповідно, розробка та прийняття державної програми про збереження і раціональне використання ГРР, а на її виконання відповідного закону, який мав би відрегулювати проблеми, що стосуються збереження, збагачення та ефективного збереження і використання ГРР, збалансованого з потребами населення;

– по-друге, розроблення і впровадження загальнодержавної програми збереження біорізноманіття України, в якій чітко визначити термінологію (понятійний апарат), з урахуванням останніх досліджень і міжнародних документів. Засоби щодо збереження біорізноманіття у межах інших державних програм, у яких заплановані відповідні заходи по збереженню біорізноманіття, мають бути узгодженими із державною програмою збереження біорізноманіття;

– по-третє, за наявності реального ризику генетичного забруднення національних екосистем, впливає ще одна проблема для України, що потребує розроблення і прийняття Цільової комплексної програми генетичного моніторингу, положення якої мають стати інструментом державного управління, що сприятимуть виявленню на території України вільних від ГМО зон, щодо яких необхідно визначити відповідний охоронний режим із визначенням зон «необхідної генетичної безпеки». Це потребує внесення змін до законодавства, оскільки Закон Про ГМО не визначає, а ні правовий режим «вільних від ГМО зон», а ні зон

«необхідної генетичної безпеки», навіть для заповідних територій та інших природних об'єктів, що знаходяться під охороною. Не існує такого положення і в Земельному кодексі України (2001 р.). Пріоритетним завданням слід визначити роботи по збільшенню площі ПЗФ, як єдиного ефективного заходу збереження біорізноманіття в системі екологічної мережі.

І, нарешті, Україні необхідно прийняти політику сприяння біотехнологічним дослідженням, оскільки збереження біорізноманіття і еколого-збалансоване використання біоресурсів разом із сталим розвитком біотехнологій є необхідною умовою досягнення сталого розвитку країни на основі пріоритетного урахування екологічного чинника. Слід пам'ятати, що раптові та непродумані заходи, навіть із добрими намірами, без належних знань, вміння та належного контролю за поширенням ГМО, можуть призвести до рецидиву екологічної кризи. Водночас ми не знаємо до чого це може привести у майбутньому, якими можуть бути наслідки таких біотехнологічних експериментів та генетичних маніпуляцій через певний час. Тож завдання, що стоять перед Україною: знайти золоту середину, уникаючи крайнощів, і забезпечити ситуацію, щоб політика стосовно ГМО мала сенс у контексті потреб еколого-збалансованого розвитку і була узгоджена зі складною системою міжнародного управління у сфері використання та торгівлі ГМО.

Список літератури:

1. Ученые : сокращение биоразнообразия опаснее, чем изменение климата / Карстен Рабек (Carsten Rahbek): РИА Новости : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ia.press.kz/news>.
2. Вернадский В.И. Биосфера. Труды по биогеохимии: избранное / В.И. Вернадский. – М. : Мысль, 1967. – 376 с.
3. Лукашевич О.Д. Словарь-справочник терминов и определений по основам экологии: учебное пособие / О.Д. Лукашевич. – Томск : ТГАСУ, 2008. – 220 с.
4. Словарь-справочник: Экология человека. / Н.А. Агаджанян, И.Б. Ушаков, В.И. Торшин, П.С. Турзин, А.Е. Северин, Л.И. Дубовой, Н.В. Ермакова [под общей ред. Н.А. Агаджаняна]. – Новосибирск, 2010 : [Электронный ресурс]. – Режим доступа www.slovo.yaxy.ru
5. Биологический энциклопедический словарь / под ред. М.С. Гилякова. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 864 с.
6. Реймерс Н.Ф. Словарь терминов и понятий, связанных с охраной живой природы / Н.Ф. Реймерс, А.В. Яблоков. – М. : Наука, 1982. – 144 с.
7. Грубинко В.В. Принципи описання стану біо-, екосистем / В.В. Грубинко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2010. – № 2. – С. 123–136. – (Серія: Біологія).
8. Лосев К.С. Ландшафтоведение и экология – соотношения и структурные единицы / К.С. Лосев, М.Д. Ананичева, И.В. Чеснокова // Укр. геогр. журн. – 2001. – № 4. – С.53.
9. Царик Й.В. Популяційна екологія – здобутки й перспективи / Й.В. Царик // Біологічні Студії / Studia Biologica. – 2011. – Том 5/№ 3. – С. 171–182.

10. Садовенко А. Сталий розвиток суспільства: навч. посіб. / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середа, Т. Тимочко. – 2 вид. – К. : АМУ, 2011. – 392 с.
11. Декларація щодо проблем навколишнього середовища: Конференція ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 16.06.1972 р.) // Действующее международное право. – М. : МНИМП, 1997. – Т.3. – С. 682–687.
12. Аллен Роберт. Как спасти Землю / Всемирная стратегия охраны природы ; пер. с англ. А.Г. Николаевского и Е.А. Сазоновой; предисл. и примеч. А.М. Бородина; послесловие С.А. Евтеева. – М. : Мысль, 1983. – 172 с.
13. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1989. – 484 с.
14. Брутланд Г.Х. Наше спільне майбутнє / Г.Х. Брутланд [Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку: резолюція ГА ООН, 1983р.] – М., 1989. – С. 50–51.
15. Декларация о сохранении флоры, фауны и среды их обитания: 1988 г. : Решение Европейской экономической комиссии E(43) : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://biozoo.ru/normativs>
16. Заботясь о Земле. Стратегия устойчивого развития (октябрь 1991 р.) – 2-я ред. ВСОП / [при уч. МСОП (IUCN), Программы ООН по окружающей среде (UNEP), Международного фонда дикой природы (WWF)] // Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living.-Gland, Switzerland, 1991. – P. 8–11.
17. Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992 р. Всесвітній Саміт) // Действующее международное право. – М.: МНИМП, 1997. – Т.3. – С. 687–692.
18. Конвенція про охорону біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 р. набула чинності в грудні 1993 р.) : Закон України від 29 листопада 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 49. – Ст. 433.
19. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Конференція міністрів довіклля 23–25 жовтня 1995 р. Софія, Болгарія) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
20. Концепція збереження біологічного різноманіття : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 1997 р. № 439 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
21. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі на 2000–2015 роки : Закон України (із змін. від 17 травня 2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405.
22. Нагойський протокол про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл вигід від їхнього використання до Конвенції про біологічне різноманіття (29 жовтня 2010 р., Нагоя. Японія) : Десята нарада Конференції Сторін Конвенції про біологічне різноманіття (30 січня 2012 р., Нью-Йорк. США) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
23. Maxted N., Ford-Lloyd B.V and Hawkes J.G. Complementary conservation strategies. // Plant Genetic Resources Conservation. – London, Chapman & Hall, 1997. – P.15–39.
24. Global Plan of Action for the Conservation and Sustainable Utilization of Plant Genetic Resources for Food and Agriculture and the Leipzig Declaration

adopted by the International Technical Conference of Plant Genetic Resources. – Leipzig, Germany, 17–23 June 1996. – FAO, 1996. – 63 p.

25. Международный договор о растительных генетических ресурсах для производства продовольствия и ведения сельского хозяйства : [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.un.org>.

26. Щодо Переліку установ системи генетичних ресурсів рослин України: лист Держмитслужби України від 15 квітня 2003 р. №37-13-1-7/4127 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-info.org.ua>.

27. Угода про співробітництво в сфері збереження і використання генетичних ресурсів культурних рослин держав-учасниць СНД : Закон України від 10 лютого 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 10. – Ст. 84.

28. Второй доклад о состоянии мировых генетических ресурсов растений для производства продовольствия и ведения сельского хозяйства: сводный отчет // Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций, Комиссия по генетическим ресурсам в сфере продовольствия и сельского хозяйства. – Рим : ПСХ ООН, 2010. – 12 с.

29. Рябчун В.К. Проблеми та перспективи збереження генофонду рослин в Україні / В.К. Рябчун, Р.Л. Богуславський – Х. : ІР ім. В.Я. Юр'єва, 2002. – 37 с.

30. О сохранении генетических ресурсов культурных растений и их рациональном использовании : Модельный Закон, 33-е пленарное заседание Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ // Постановление № 33-8 от 3 декабря 2009 г.

31. Рябчун В.К. Генетичні ресурси рослин та їх роль у селекції / В.К. Рябчун // Теоретичні основи селекції польових культур : зб. наук. пр. – Х. : ІР ім. В.Я. Юр'єва УААН, 2007. – С. 363–389.

32. Баласинович Б. ГМО: Виклики сьогодення та досвід правового регулювання/ Б. Баласинович, Ю. Ярошевська // ІЕДПК – К. : АДЕФ-Україна, 2010. – 256 с.

33. Декларация По окружающей среде и развитию ООН (Рио-де-Жанейро, 14 июня 1992 г.) // Действующее международное право. – М. : МНИМП, 1997. – Т. 3. – С. 687–692.

34. Порядок денний на XXI століття. Agenda 21: Програма дій Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, Саміт «Планета Земля», 1992 р.) / ВГО: Україна. – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.

35. Устойчивость окружающей среды & цели тысячелетия в области развития. Программа развития ООН. Региональное бюро по Европе и СНГ. Программа экологического управления. – Братислава, 2005. – 10 с.

36. Декларация та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку (26 серпня – 4 вересня 2002 р. Йоганнесбург, Південна Африка). – 2-ге вид. – К. : ПРООН/МПВСР, 2007. – 97 с.

37. Основные факты об Организации Объединенных Наций – М. : Весь мир, 2005. – 456 с.

38. Доклад об осуществлении целей в области развития: Декларация тысячелетия ООН. – июнь 2010 г. – Нью-Йорк : ДЭСВ ООН, 2010. – 80 с. : [Электронный ресурс]. – Режим доступа //www.un.org.

39. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття (Монреаль, 29 січня 2000 р. Рішення Ради ЄС – 2002/628/ЄС. – OJ L 201, 31.07.2002) : Закон України від 12 вересня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України – 2002 – № 44. – Ст. 320.

40. Співвідношення Картахенського протоколу та договорів СОТ див. Simonetta Zarrilli, International trade in GMOs and GM products: national and multilateral legal frameworks, UNCTAD 2005.

41. Четверте річне дослідження щодо імплементації та застосування права навколишнього середовища Співтовариства // SEC(2003)804, Commission Staff Working Paper : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa.eu.int/comm/environment/law/>

42. Нагойсько-Куала-Лумпурський додатковий протокол про відповідальність і відшкодування до Картахенського протоколу (29 жовтня 2010 р.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/>

43. Міжнародна конвенція про захист рослин (Новий переглянутий текст, затверджений Конференцією ФАО на її 29-ій сесії у листопаді 1997 р.) : Указ Президента України від 31 січня 2006 р. № 81/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 5. – С. 45. – Ст. 213.

44. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. (із змін. від 18 вересня 2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

45. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. (із змін. від 23 лютого 2012 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – Ст. 484.

46. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. №577-р // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 135.

47. Під загрозою продовольча безпека Держави / Прес-служба Рахункової палати. 31 січня 2008 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>.

48. ORGANIC UA : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.ua>.

49. Київська регіональна митниця : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.customskiev.gov.ua>.

50. За матеріалами www.ac-rada.gov.ua : [Електронний ресурс]: Almagami/Dreamstime.com/Dreamstock.ru

51. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.

52. Прес-служба Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 12 жовтня 2012 р. // [Електронний ресурс]: <http://www.kmu.gov.ua>.

В свете глобализации проблемы биобезопасности определены актуальные вопросы правового обеспечения сохранения и использования генетических ресурсов растений, как важнейшей составной биоразнообразия Украины. С учетом тенденции мирового развития, накопленного национального и международного опыта, проанализированы содержание и структура понятия «сохранения биологического разнообразия» как юридической категории. Обоснована необходимость усовершенствования

понятийного аппарата и предложены пути усовершенствования действующего законодательства Украины в этой сфере отношений.

Генетические ресурсы растений, сохранение биоразнообразия, биологическая безопасность.

In the light of biosafety issues globalisation relevant legal support conservation and use of plant genetic resources as the most important component of biodiversity in Ukraine are identified. Given the trend of world development, accumulated national and international experience, the content and structure of the term «biological diversity» as a legal category was analyzed. The necessity to improve the conceptual is substantiated and the ways to improve current legislation of Ukraine in the sphere of relations are suggested.

Plant genetic resources, biodiversity conservation, biosafety.